

บทความวิจัย (Research Article)

การปรับตัวของเยาวชนไทใหญ่ผ่านการศึกษาในประเทศไทย The Adaptation of Shan Youth Through Education in Thailand

พิสิษฐ์ นาสี

Pisith Nasee

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอผลการวิจัยเรื่อง “การปรับตัวของเยาวชนไทใหญ่ผ่านการศึกษาในประเทศไทย” การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขของการเข้าสู่การศึกษาของเยาวชนทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นชาวไทใหญ่จากเมียนมาในประเทศไทย และการปรับตัวในพื้นที่ทางการศึกษา การวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีกรณีศึกษาหลักจำนวนสี่คนซึ่งเป็นทายาทรุ่นที่ 2 ที่กำลังศึกษาใน/สำเร็จการศึกษาจากสถาบันอาชีวศึกษาและสถาบันอุดมศึกษาในเชียงใหม่ ดำเนินการวิจัยระหว่างเมษายน 2563 - สิงหาคม 2564 และประยุกต์ใช้แนวคิดการปรับตัวและการกลืนกลายอย่างยัดเยียด (Segmented Assimilation) และความมั่งคั่งทางวัฒนธรรมของชุมชน (Community Cultural Wealth) ข้อค้นพบสำคัญ คือ เยาวชนทายาทรุ่นที่ 2 เข้าสู่การศึกษาในระดับที่สูงขึ้นด้วยปัจจัยสำคัญสองระดับ คือ โครงสร้างทางการศึกษาของไทยที่ได้รับการปรับปรุงตั้งแต่ทศวรรษ 2530 เพื่อเปิดโอกาสให้เด็กชายขอบเข้าถึงการศึกษามากขึ้น และครอบครัวและตัวทายาทที่สร้างพื้นที่ความหวังผ่านการศึกษา อย่างไรก็ตามการปรับตัวผ่านพื้นที่การศึกษาพบว่า มีความยืดหยุ่นสูงและใช้ทุนหลายรูปแบบที่พัฒนาภายใต้บริบทของครอบครัวและชุมชนแรงงานข้ามชาติ การวิเคราะห์ด้วยมุมมองของทุนเหล่านี้เผยให้เห็นความเข้มแข็งเชิงซ้อนของทายาทรุ่นที่ 2 ในการปรับตัวในสถาบันการศึกษาและคงอยู่จนสำเร็จ แม้จะยังอยู่ภายใต้ข้อจำกัดมากมายของสังคมไทย

คำสำคัญ: การปรับตัว เยาวชนไทใหญ่ การศึกษา ความมั่งคั่งทางวัฒนธรรมของชุมชน

Abstract

This article aims to present the results of the research entitled “The adaptation of Shan youth through education in Thailand.” The research objectives are to examine the factors and conditions of entry of second-generation Shan migrants who have enrolled into the Thai educational system, and their adaptation within this process. The study applied a qualitative research method, in which data was collected between May 2020 and January 2021 from four main case studies concerning those who are studying in/graduating from vocational and/or higher educational institutions in Chiang Mai. The study employed the concepts of Segmented Assimilation and

ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากทุนพัฒนานักวิจัยรุ่นใหม่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

คณะศึกษาศาสตร์ และศูนย์พัฒนาวัฒนธรรมและนโยบายการศึกษา สถาบันวิจัยพหุศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ 50200
Faculty of Education and Research Center for Multiculturalism and Education Policy, Multidisciplinary Research Institute,
Chiang Mai University, Chiang Mai 50200

Corresponding author; email: pisith.nasee@cmu.ac.th

(Received: 7 April 2022; Revised: 18 July 2022; Accepted: 15 September 2022)

DOI: <https://doi.org/10.14456/psruhss.2023.40>

Community Cultural Wealth. The main findings are that there are two key factors that have facilitated the entry of second-generation Shan migrants into education, in particular vocational and higher education. The first concerns the structural conditions of the educational system, which have gone through considerable revisions since the 1980s in order to improve access to education for disadvantaged children. The second factor concerns the individual level, in which case it was found that 'spaces of hope' are created throughout the educational process. However, the adaptation strategies that are taken up are flexible. Additionally, they apply various forms of capital which develop within the family and migrant community contexts. Analysis through an asset-based approach assists us to realize the multiple strengths of second-generation Shan migrants in their adaptation and persistence until graduation under various constraints in Thai society.

Keywords: Adaptation, Shan youth, Education, Community cultural wealth

บทนำ

ประเด็นท้าทายรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นข้ามชาติจากประเทศเมียนมาได้รับความสนใจในเชิงวิชาการอย่างช้าที่สุดคือในทศวรรษ 2550 จากชุดโครงการวิจัยเรื่องสถานะและปัญหาของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า (โกสุมภ์ สายจันทร์, 2554) โดยสัดส่วนของงานในกลุ่มนี้มุ่งศึกษาทายาทรุ่นที่ 2 อย่างกว้างขวางเช่นในประเด็นสิทธิทางการศึกษา (เช่น บุปผา อนันต์สุชาติกุล, 2554; นงเยาว์ เนาวรัตน์ และคณะ, 2555; นงเยาว์ เนาวรัตน์, 2559; จารุวรรณ ไพศาลธรรม, 2559; นงเยาว์ เนาวรัตน์ และชญาณิศร์ ยิ้มสวัสดิ์, 2560; Nawarat, 2018) การปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมในสังคมไทย (เช่น ขวัญชีวัน บัวแดง, 2554 ก) อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม (ขวัญชีวัน บัวแดง, 2554ข; ชรินทร์ มั่งคั่ง และคณะ, 2558) สถานภาพและสิทธิพลเมือง (อานันท์ กาญจนพันธุ์ และชัยพงษ์ สำเนียง, 2557) การสร้างพื้นที่สาธารณะข้ามชาติ (อัมพร จิรัฐติกร, 2558) และการสร้างวัฒนธรรมวัยรุ่น (สมคิด แสงจันทร์, 2560) ซึ่งแต่ละประเด็นมีความเชื่อมโยงกันและมีคุณูปการต่อการสร้างความเข้าใจอย่างมีพลวัตของกลุ่มคนเหล่านี้ในสังคมไทย

อย่างไรก็ตามแม้จะมีงานศึกษาออกมาจำนวนมาก หากแต่เมื่อสำรวจในมุมมองการวิเคราะห์แล้วยังพบว่าการศึกษาล้วนส่วนใหญ่ยังต้องการขับเคลื่อนเรื่องความขาดพร่อง (Deficit-Oriented Approach) ของทายาทรุ่นที่ 2 ในฐานะกลุ่มเสี่ยงและเปราะบางของสังคม ทั้งในระบบการศึกษาของรัฐ (นโยบาย เนื้อหา หลักสูตร การวัดและประเมินผล) ไปจนถึงความเสี่ยงต่อการสูญเสียอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเมื่อต้องเรียนและอาศัยอยู่ในไทยเป็นเวลานาน (เช่น บุปผา อนันต์สุชาติกุล, 2554; นงเยาว์ เนาวรัตน์ และคณะ, 2555; นงเยาว์ เนาวรัตน์, 2559; จารุวรรณ ไพศาลธรรม, 2559; นงเยาว์ เนาวรัตน์ และชญาณิศร์ ยิ้มสวัสดิ์, 2560; Nawarat, 2018) ในแง่หนึ่งงานศึกษาเหล่านี้วางอยู่บนฐานคิดความเป็นธรรมทางการศึกษา แต่ยังคงขาดมิติของการเป็นผู้กระทำการ (Agency) ที่จะเผยให้เห็นปฏิบัติการเพื่อต่อรองภายใต้โครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมของชุมชน ครอบครัว และทายาทแรงงานข้ามชาติ ช่องว่างทางแนวคิดดังกล่าวนำมาซึ่งความจำเป็นในการขยายให้เห็นมิติผู้กระทำการในกลุ่มทายาทรุ่นที่ 2 ในการศึกษาครั้งนี้

ในด้านสัดส่วนแรงงานข้ามชาติไทใหญ่พบว่า มีจำนวนมากที่สุดในจังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากเป็นเป้าหมายหลักในภาคเหนือของแรงงานข้ามชาติจากเมียนมามาเป็นเวลานาน ด้วยเหตุนี้เชียงใหม่จึงเป็นเสมือนศูนย์กลางของกลุ่มทายาทแรงงานข้ามชาติไทใหญ่ไปโดยปริยาย¹ จากการศึกษาของขวัญชีวัน บัวแดง (2554ก) พบว่า ผู้ย้ายถิ่นชาวไทใหญ่เหล่านี้สามารถปรับตัวเข้ากับสังคมและวัฒนธรรมไทยได้ดีที่สุดเมื่อเทียบกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ จากเมียนมา และที่สำคัญส่วนใหญ่มีความต้องการอาศัยอยู่ในไทยอย่างถาวร จากการสำรวจอย่างเฉพาะเจาะจงในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐสามแห่งในเชียงใหม่ (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล ล้านนา) ในปีการศึกษา 2563 พบว่า มีจำนวนนักศึกษาที่ไม่มีสถานะทางทะเบียน (ถือบัตรขึ้นต้นด้วยเลข 0) อยู่ถึง 551 คน และคาดว่าจะมีจำนวนมากกว่า 2,000 คน โดยมีชาวไทใหญ่เป็นหนึ่งในกลุ่มประชากรหลัก กระจายอยู่ในมหาวิทยาลัย (รัฐและเอกชน) ที่มีอยู่ถึง 8 แห่ง และวิทยาลัยเทคนิค วิทยาลัยพาณิชยการ และวิทยาลัยอาชีวศึกษา (รัฐและเอกชน) ที่มีอยู่มากกว่า 10 แห่งในเชียงใหม่ แม้ว่ายังมีส่วนไม่มากนักเมื่อเทียบกับประชากรกลุ่มใหญ่ แต่ได้สะท้อนการก่อตัวขึ้นใหม่ของกลุ่มทายาทรุ่นที่ 2 ของแรงงานข้ามชาติที่จะกลายมาเป็นกำลังสำคัญของไทยในอนาคต และคาดว่าจะมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

ในขณะที่งานศึกษาก่อนหน้านี้หลายชิ้นเสนอว่าข้อจำกัดหลากหลายมิติ (เช่น สถานะทางเศรษฐกิจ และสถานะทางกฎหมาย) เป็นปัจจัยหลักที่ทำให้ครอบครัวแรงงานข้ามชาติไทใหญ่ลังเลต่อการลงทุนทางการศึกษาในระดับที่สูงไปกว่ามัธยมศึกษาตอนปลายให้แก่ทายาทของพวกเขา (ขวัญชีวัน บัวแดง, 2554ก; จารุวรรณ ไพศาลธรรม, 2559; นงเยาว์ เนาวรัตน์, 2559; นงเยาว์ เนาวรัตน์ และชญาณิศวรร ยิ้มสวัสดิ์, 2560) แต่ปรากฏการณ์ข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญและต้องการคำอธิบายใหม่ ๆ งานวิจัยนี้จึงมีคำถามว่า 1) การเข้าสู่การศึกษาในระดับที่สูงขึ้นของทายาทรุ่นที่ 2 ไทใหญ่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขอะไร และ 2) เมื่อเข้าสู่การศึกษาแล้วพวกเขามีการปรับตัวเพื่อคงอยู่และสำเร็จการศึกษาอย่างไร มีการใช้ทุนและกลยุทธ์ในรูปแบบใดบ้างเพื่อหนุนเสริมการปรับตัวภายใต้บริบทของการเป็นลูกผสมทางวัฒนธรรม และมีข้อจำกัดทางเศรษฐกิจและกฎหมาย อีกทั้งยังอยู่ในสถาบันการศึกษาที่ไม่ได้ออกแบบมาเพื่อพวกเขา การวิจัยนี้ต้องการขยายกรอบแนวคิดจากความขาดพร่องมาสู่การให้ความสำคัญกับทุนที่พัฒนามาจากบริบทเฉพาะของครอบครัวและชุมชนแรงงานข้ามชาติ (Asset-Based Approach) โดยคาดหวังว่าจะสามารถสะท้อนให้เห็นพลวัตของแรงงานข้ามชาติและทายาทรุ่นที่ 2 ในสังคมไทยผ่านการขยายทางการศึกษาและก้าวขึ้นมาเป็นแรงงานทักษะสูง ซึ่งอาจมีผลต่อการพิจารณาปรับปรุงนโยบายทางการศึกษาของรัฐ รวมถึงหลักสูตร รูปแบบการจัดการเรียนรู้และกิจกรรมในสถานศึกษาที่เอื้อต่อการปรับตัวและสำเร็จการศึกษาของนักเรียนที่มาจากกลุ่มชายขอบในอนาคต ไปจนถึงกฎหมายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น การประกอบอาชีพตามคุณวุฒิและสิทธิพลเมืองที่ยืดหยุ่นมากขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศในอนาคตที่มุ่งส่งเสริมสังคมพหุวัฒนธรรมบนฐานประชาธิปไตย นอกจากนี้ยังช่วยให้นักวิชาการและนักการศึกษาได้มีแนวทางในการทำงานร่วมกับกลุ่มเด็กชายขอบที่กำลังอยู่ในการศึกษา เพื่อวางแผนการศึกษาและการประกอบอาชีพในสังคมไทยต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขของการเข้าสู่การศึกษาของเยาวชนทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นชาวไทใหญ่จากประเทศเมียนมาในประเทศไทย
2. เพื่อศึกษาการปรับตัวในพื้นที่ทางการศึกษาของเยาวชนทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นชาวไทใหญ่จากประเทศเมียนมา

¹ เช่น ไตรมาสที่ 1 ของปี 2562 มีแรงงานต่างด้าวในจังหวัดเชียงใหม่ที่เข้ามาอย่างถูกกฎหมาย 139,803 คน ในนั้นเป็นแรงงาน 3 สัญชาติ (เมียนมา ลาว กัมพูชา) 105,922 คน (สำนักงานแรงงานจังหวัดเชียงใหม่, 2562) โดยส่วนใหญ่เป็นแรงงานเมียนมาและส่วนมากเป็นชาวไทใหญ่จากรัฐฉาน ข้อมูลจาก วิจิตร ประพงษ์ (2563) แสดงให้เห็นว่าในไตรมาสที่ 1 ของปี 2559 และ 2560 เชียงใหม่มีแรงงานข้ามชาติสัญชาติเมียนมามากที่สุดเมื่อเทียบกับแรงงานชาติอื่น คิดเป็นร้อยละ 99.81 และ 98.76 ตามลำดับ

การทบทวนพรมแดนความรู้

ทฤษฎีรุ่นที่ 2 และการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมในประเทศปลายทาง

งานวิจัยนี้ใช้แนวคิดทฤษฎีรุ่นที่ 2 (The Second Generation) เพื่อหมายถึงเยาวชนไทใหญ่ โดย โกลสมร์ สายจันทร์ (2554) ได้กำหนดไว้เพื่อให้เป็นที่เข้าใจอย่างสอดคล้องกันในบริบทของประเทศไทย คือ ทายาทของผู้ย้ายถิ่นจากเมียนมาที่อพยพเข้ามาตั้งแต่ทศวรรษ 1980 รวมถึงทฤษฎีรุ่นที่ 1.5 ซึ่งอพยพตามพ่อหรือแม่เข้ามาอาศัยในประเทศไทยก่อนอายุ 15 ปี โดยเรียกรวม ๆ ว่าทฤษฎีรุ่นที่ 2 เหตุผลที่ทำให้ทฤษฎีรุ่นที่ 2 มีความน่าสนใจเนื่องจากมีการวิเคราะห์ว่าคนกลุ่มนี้มีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากผู้ปกครอง (ผู้ย้ายถิ่นรุ่นที่ 1) ทั้งการปรับตัว การใช้ภาษา และการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับชุมชนและองค์กรต่าง ๆ ยกตัวอย่างในสหรัฐอเมริกาที่มีข้อมูลว่าในปี 2010 ทฤษฎีรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นข้ามชาติมีสัดส่วนถึง 1 ใน 10 ของประชากรอเมริกัน และประกอบเป็น 1 ใน 5 ของเยาวชนที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปี จึงอาจกล่าวได้ว่าชะตาชีวิตของพวกเขามีความสำคัญอย่างมากต่ออนาคตของประเทศ (Waters et al., 2010) หนึ่งในแนวคิดบุกเบิกเรื่องทฤษฎีรุ่นที่ 2 และการปรับตัวเข้าสู่วัฒนธรรมกระแสหลักของประเทศปลายทาง (Adaptation and Assimilation) คือ Portes ในงาน The New Second Generation (1996) ต่อมา Portes & Rumbaut (2001) ได้ปรับปรุงแนวคิดนี้และเสนอแนวทางการปรับตัวจากประสบการณ์ที่หลากหลายและยืดหยุ่นมากขึ้น เรียกว่า Segmented Assimilation (หรือ Selective Acculturation) เพื่ออธิบายการปรับตัวที่ไม่เป็นเส้นตรงและไม่สามารถพิจารณาเป็นกลุ่มก้อนเดียวกันได้ทั้งหมด การปรับตัวเช่นนี้เป็นเงื่อนไขให้เกิดผลลัพธ์ที่แตกต่างกัน โดยมีปัจจัยเกื้อหนุนคือทุนมนุษย์ รูปแบบของการหลอมรวมเข้าสู่สังคมปลายทาง และโครงสร้างของครอบครัว (Xie & Greenman, 2005) นอกจากนี้ยังต้องพิจารณาถึงนโยบายของประเทศปลายทางด้วย เช่น รูปแบบการจัดการผู้อพยพและแรงงานข้ามชาติ กฎหมายการทำงาน นโยบายการศึกษา ไปจนถึงทุนทางสังคมในชุมชน และเครือข่ายต่าง ๆ ซึ่งมีผลทำให้เกิดผลลัพธ์ที่แตกต่างกันในแต่ละประเทศ แม้ว่าจะเป็นกลุ่มเชื้อชาติที่มาจากประเทศต้นทางเดียวกันก็ตาม (Crul & Vermeulen, 2003) ภายหลังแนวคิดการปรับตัวแบบยืดหยุ่นได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ เนื่องจากมีข้อจำกัดในการประยุกต์ใช้นอกพื้นที่สหรัฐอเมริกาหรือแม้แต่ในสหรัฐอเมริกาเองก็ตาม นอกจากนี้แนวคิดดังกล่าวยังให้ความสำคัญกับผลลัพธ์จากการปรับตัวมากกว่ากระบวนการ ซึ่งคุณูปการจากข้อถกเถียงเหล่านี้ได้เปิดพื้นที่ให้เกิดการตีความแบบใหม่ ๆ เพื่อทำให้เห็นว่าการปรับตัวของทฤษฎีรุ่นที่ 2 ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยแบบแผนที่แน่นอนตายตัว แต่จำเป็นต้องพิจารณาปัจจัยอื่น ๆ ในพื้นที่ปลายทางประกอบด้วย และที่สำคัญควรให้ความสำคัญกับกระบวนการปรับตัวมากขึ้น

ทฤษฎีรุ่นที่ 2 ไทใหญ่กับการเข้าสู่การศึกษาในประเทศไทย

การเข้าสู่การศึกษาเป็นประเด็นสำคัญในการทำความเข้าใจทฤษฎีรุ่นที่ 2 และเกี่ยวข้องกับการปรับตัวในประเทศปลายทางด้วย จากการอพยพเข้ามาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ทศวรรษ 2520 การศึกษาเข้ามามีบทบาททั้งให้การศึกษาแก่ทายาทแรงงานข้ามชาติ และช่วยลดช่องว่างในการอยู่ร่วมกันในด้านสังคมและวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังเชื่อมโยงกับประเด็นด้านสิทธิเด็ก (Convention on the Rights of the Child) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และคุณภาพทางการศึกษา (ซึ่งสัมพันธ์กับนโยบายและการเมืองของรัฐไทยที่เคลื่อนไหวสอดคล้องกับระดับนานาชาติ เช่น World Conference on Education for All) ตั้งแต่ทศวรรษ 2530 งานวิจัยในช่วงแรกจึงสนใจเรื่องการเข้าถึงสิทธิทางการศึกษาและสิทธิทางวัฒนธรรมของทายาทแรงงานข้ามชาติ ตั้งแต่ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานไปจนถึงระดับอาชีวศึกษา/อุดมศึกษา (นงเยาว์ เนาวรัตน์ และคณะ, 2555; นงเยาว์ เนาวรัตน์, 2559; นงเยาว์ เนาวรัตน์ และชญานิษฐ์ ยิ้มสวัสดิ์, 2560) พร้อมกันนั้นคืองานศึกษาเรื่องรูปแบบและแนวทางการจัดการศึกษาที่เหมาะสมสำหรับเด็กในกลุ่มนี้ ซึ่งขบเน้นให้เห็นประสบการณ์ในโรงเรียนของเด็กและผู้ปกครอง (บุบผา อนันต์สุชาติกุล, 2554) งานศึกษาในกลุ่มนี้ยังสำรวจแนวทางการจัดการศึกษาในรูปแบบอื่น ๆ สำหรับทายาทแรงงานข้ามชาติ ซึ่งเผยให้เห็น

บทบาทขององค์กรภาคประชาสังคมและ NGO (ในประเทศและข้ามชาติ) ที่เข้ามามีส่วนในการจัดการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทและความคาดหวังที่แตกต่างหลากหลายในปัจจุบัน (ชรินทร์ มั่งคั่ง และคณะ, 2558; จารุวรรณไพศาลธรรม, 2559)

งานศึกษาที่กล่าวมาข้างต้นเผยให้เห็นว่าการจัดการศึกษาสำหรับเด็กไร้สัญชาติ ทายาทแรงงานข้ามชาติ โดยภาครัฐและนอกภาครัฐส่วนใหญ่ยังขาดคุณภาพและทิศทางที่เหมาะสม ทั้งในมิติเนื้อหา หลักสูตร แบบเรียน การออกแบบประสบการณ์เรียนรู้ ตัวบุคลากรในโรงเรียน และชุมชน ซึ่งสะท้อนปัญหาสำคัญนั้นคือความไม่ชัดเจนของนโยบายและเป้าหมายในการจัดการศึกษาสำหรับกลุ่มคนเหล่านี้ของประเทศไทย (เพื่อให้อยู่ในไทยต่อไป เพื่อส่งต่อไปยังประเทศที่สาม หรือเพื่อกลับมาตุภูมิ) อีกทั้งยังมีทัศนคติเชิงลบต่อเด็กไร้สัญชาติเพราะยังอยู่ภายใต้แนวคิดเอกวัณธรรม การจัดการศึกษาเช่นนี้จึงนำไปสู่การละเมิดสิทธิมนุษยชน การแบ่งแยกกีดกันบนฐานความแตกต่างทางเชื้อชาติ ศาสนา และความสามารถ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาเฉพาะในพื้นที่ภาคเหนือ (เชียงใหม่) ตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษ 2550 เป็นต้นมา พบว่า ทายาทรุ่นที่ 2 ไทใหญ่ได้เข้าสู่การศึกษาชั้นพื้นฐานมากขึ้น ผู้ปกครองนิยมส่งลูกหลานเข้าโรงเรียนของรัฐใกล้บ้าน จารุวรรณ ไพศาลธรรม (2559) ขยายภาพการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมและผู้ปกครองชาวไทใหญ่ ในความพยายามส่งเสริมด้านการศึกษาและพัฒนาทักษะแรงงานที่หลากหลายของทายาท (โรงเรียนรัฐ กศน. ศูนย์การเรียนรู้ เป็นต้น) อีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาก่อนหน้านี้ที่พบว่า ผู้ย้ายถิ่นชาวไทใหญ่สามารถปรับตัวเข้ากับสังคมและวัฒนธรรมไทยได้ดีที่สุดเมื่อเทียบกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ จากเมียนมา (กะเหรี่ยง มอญ และพม่า) เนื่องจากมีความใกล้ชิดทางวัฒนธรรมและที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ และส่วนใหญ่มีความต้องการอาศัยอยู่ในไทยอย่างถาวร นอกจากนี้คือปัจจัยเชิงพื้นที่ในเชียงใหม่ที่มีชุมชนแรงงานข้ามชาติไทใหญ่ขนาดใหญ่ และเกิดการรวมกลุ่มทางสังคมในหลายรูปแบบ พร้อมทั้งมีการทำงานของภาคประชาสังคมและ NGO ด้านแรงงานข้ามชาติมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน (ขวัญชีวัน บัวแดง, 2554ก; อัมพร จิรัฐติกร, 2558; สมคิด แสงจันทร์, 2560) ประเด็นที่ควรพิจารณาต่อมา คือ แม้จะมองเห็นว่าการศึกษาเป็นพื้นที่ของโอกาส แต่ในขณะเดียวกันก็ยังเป็นพื้นที่ที่มีความเสี่ยง โดยเฉพาะการศึกษาในระดับอาชีวศึกษา/อุดมศึกษา เนื่องจากยังมีข้อจำกัดอีกหลายประการ ทั้งจากตัวพวกเขาเอง และโครงสร้างของสังคม เช่น งบประมาณ สถานะบุคคล และนโยบายที่ไม่ชัดเจนของประเทศไทย ซึ่งส่งผลให้เกิดความล้มเหลวทางการลงทุนทางการศึกษาและการออกมาทำงานเพื่อสะสมทุน

แนวคิดความมั่งคั่งทางวัฒนธรรมของชุมชน (Community Cultural Wealth: CCW)

แนวคิดนี้เป็นส่วนหนึ่งของ Critical Race Theory เพื่อตั้งคำถามกับการตีความทุนทางวัฒนธรรมในแบบจารีต โดยพัฒนามาจากงานศึกษาชุมชนคนผิวสีในสหรัฐอเมริกา ซึ่งการเหยียดเชื้อชาติยังเป็นปัญหาหลัก การตีความทุนทางวัฒนธรรมแบบจารีตในที่นี้หมายถึงการใช้แนวคิดที่เสนอโดย Bourdieu กล่าวคือในบริบทของความไม่เท่าเทียมทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมหมายถึงการสะสมความรู้ทางวัฒนธรรม ทักษะ และสมรรถนะที่กลุ่มอภีสิทธิ์มีและสืบทอดกันมา โดยทุนทางวัฒนธรรม (เช่น การศึกษา ภาษา) ทุนทางสังคม (เช่น เครือข่ายทางสังคม เส้นสาย) และทุนทางเศรษฐกิจ (เช่น เงิน และสิ่งครอบครองทางวัตถุ) สามารถมีได้ผ่านสองแนวทางหลัก คือ การส่งต่อจากครอบครัว และการศึกษาอย่างเป็นทางการ กลุ่มชนชั้นที่ได้เปรียบทางสังคมสามารถคงอำนาจเอาไว้ได้ เพราะได้จำกัดการเข้าถึงพร้อมกับตั้งกลไกให้ต้องใช้ความรู้หรือทุนแบบดังกล่าวเพื่อเลื่อนสถานะทางสังคม ในการตีความของ Bourdieu กลุ่มคนชาวและวัฒนธรรมชนชั้นกลางได้รับการสถาปนาให้เป็นมาตรฐานของสังคม ดังนั้นทุกรูปแบบและการแสดงออกของวัฒนธรรมอื่นจะต้องถูกตัดสินด้วยการเปรียบเทียบกับ “บรรทัดฐาน” ของกลุ่มข้างต้น พูดย่ออีกอย่างคือ ทุนทางวัฒนธรรมไม่ได้เป็นสิ่งที่สืบทอดหรือครอบครองโดยชนชั้นกลางเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการสะสมความรู้ ทักษะ และสมรรถนะในรูปแบบเฉพาะที่ได้รับการยอมรับหรือให้ค่าโดยกลุ่มที่ได้เปรียบในสังคมด้วย ด้วยมุมมองนี้จึงนำไปสู่การวิเคราะห์การผลิตซ้ำของลำดับชั้นทางสังคม ซึ่งเชื่อมโยงไปถึงว่าเพราะเหตุใด

ผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการและทางสังคมของคนผิวสีในสหรัฐอเมริกาจึงต่ำกว่าคนผิวขาวอย่างมีนัยสำคัญ คำอธิบายคือ เพราะว่าคนผิวสียังขาดพร่องทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ใช้ในการเลื่อนสถานะทางสังคม ดังนั้นโรงเรียนและการวิจัยส่วนใหญ่จึงทำงานอยู่ภายใต้ข้อสรุปนี้ และมุ่งหาแนวทางเพื่อช่วยเหลือนักเรียนที่ขาดพร่อง เนื่องจากมีเชื้อชาติและพื้นฐานทางชนชั้นที่ด้อยกว่า จึงทำให้ขาดแคลนความรู้ ทักษะทางสังคม สมรรถนะ และทุนวัฒนธรรมที่จำเป็น

Critical Race Theory จึงเสนอแง่มุมที่ขยับจากการพิจารณาคนผิวสีในพื้นที่ของความเสียเปรียบ (Deficit-Oriented) มาสู่ชุดความรู้ทางวัฒนธรรม ทักษะ สมรรถนะต่าง ๆ และเครือข่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มคนที่ถูกทำให้เป็นชายขอบ กล่าวคือพวกเขาเองมีทุนทางวัฒนธรรมอยู่ หากแต่ยังไม่ได้มีการวิเคราะห์ให้เห็นอย่างชัดเจนมาก่อน ตามข้อเสนอของ Yosso (2005) ทุนดังกล่าวประกอบด้วยหกด้าน ได้แก่ 1) ด้านความมุ่งมาดปรารถนา (Aspirational Capital) หมายถึงความสามารถในการหล่อเลี้ยงความหวังเพื่ออนาคต แม้ว่ากำลังเผชิญกับอุปสรรคหรือข้อจำกัดในสภาพความเป็นจริง และแม้ว่าส่วนใหญ่ของความหวังยังไม่มีหนทางที่จะเป็นจริงได้ก็ตาม 2) ด้านภาษา (Linguistic Capital) หมายถึงทักษะทางสติปัญญาและทางสังคมที่ได้มาจากการสื่อสารในภาษาที่มากกว่าหนึ่งภาษา/สโตร์ รวมถึงความสามารถในการสื่อสารผ่านทัศนศิลป์ ดนตรี หรือบทกลอน 3) ด้านครอบครัว (Familial Capital) หมายถึงความรู้ทางวัฒนธรรมทั้งหลายที่บ่มเพาะภายในครอบครัว (และเครือญาติ) ซึ่งให้ภาพของประวัติศาสตร์ชุมชนและความทรงจำร่วม 4) ด้านสังคม (Social Capital) สามารถทำความเข้าใจได้ในฐานะเครือข่ายของบุคคลหรือชุมชน โดยทั้งเพื่อนและการติดต่อทางสังคมกับคนอื่น ๆ สามารถเป็นได้ทั้งการหนุนเสริมทางอารมณ์และเครื่องมือในการดำเนินชีวิตภายใต้สถาบันทางสังคม 5) ด้านการกำหนดเส้นทางสู่เป้าหมาย (Navigational Capital) หมายถึงชุดทักษะ เช่น การใช้กลยุทธ์ผ่านสถาบันทางสังคม (ที่ไม่ได้จัดตั้งโดยคำนึงถึงคนชายขอบ เช่น สถาบันการศึกษาที่ยังมีแนวคิดเอกวัณธรรม หรือมองเด็กชายขอบว่าเป็นกบพร่อง อ่อนด้อย) และ 6) ด้านการต่อต้านท้าทาย (Resistant Capital) หมายถึงความรู้และทักษะที่ได้มาจากทัศนคติและพฤติกรรมเชิงต่อต้านท้าทายความไม่เท่าเทียมในสังคม ก่อตัวขึ้นมาในฐานะมรดกของการเป็นคนชายขอบของสังคมที่ดำเนินมาตลอด ทุนเหล่านี้สามารถพิจารณาได้ผ่านความรู้ที่นักเรียนนำมาจากบ้านและชุมชนสู่ชั้นเรียนและสถานศึกษา แต่ละรูปแบบของทุนไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยวและตายตัว หากแต่เป็นกระบวนการที่มีพลวัตและมีส่วนก่อร่างสร้างกันและกัน โดยแนวคิดนี้ได้รับการพูดถึงอย่างกว้างขวางในมิติการผลิตครู และการจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษา (ที่รองรับพวกเขาแต่ไม่ได้ถูกออกแบบมาเพื่อพวกเขา) (Moeller & Bielfeldt, 2011) ซึ่งได้รับการพิจารณาว่าเป็นแนวทางหนึ่งเพื่อเสริมพลังอำนาจให้กับผู้เรียน และพัฒนาสถานศึกษาให้ตระหนักถึงความเข้มแข็งเชิงซ้อนของชุมชนคนชายขอบ เพื่อการปรับตัวเพื่ออยู่รอดและมีนัยของการต้านทานการกดขี่ทั้งในระดับจุลภาคและมหภาค

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ พื้นที่วิจัยในจังหวัดเชียงใหม่ ระยะเวลาในการทำวิจัยระหว่าง เมษายน 2563- สิงหาคม 2564

การเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วยการวิจัยเอกสารและการวิจัยภาคสนาม การวิจัยภาคสนามประกอบด้วยสามส่วนย่อยได้แก่ 1) การสัมภาษณ์เชิงลึกกับกรณีศึกษาหลักจำนวน 4 ราย และกับผู้ให้ข้อมูลรองได้แก่ ผู้ปกครองผู้ให้ข้อมูลหลัก อาจารย์ประจำสาขาและผู้บริหารสถาบันการศึกษาของผู้ให้ข้อมูลหลัก และนักปฏิบัติการในองค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงานข้ามชาติและการศึกษา 2) การสนทนากลุ่มกับผู้ให้ข้อมูลหลัก และ 3) การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ซึ่งทำได้อย่างจำกัดเนื่องจากสถานการณ์การแพร่ระบาดโควิด-19 (ทำได้เฉพาะในกิจกรรมทางประเพณี และการรวมกลุ่มของเยาวชนเพื่อทำกิจกรรมอาสา) นอกจากนี้ยังใช้การสังเกต

ผ่านสื่อสังคมออนไลน์เฟสบุ๊ค ในการโพสต์ ส่งต่อ หรือแสดงความคิดเห็น ในการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของสถานศึกษาและชุมชนแรงงานข้ามชาติ รวมถึงการทำงานนอกเวลา

กรณีศึกษาหลักทั้งสี่ราย มีเกณฑ์การคัดเลือก ได้แก่ เป็นเยาวชนชายาหรุ่นที่ 2 ชาวไทใหญ่ มีอายุระหว่าง 14 - 24 ปี กำลังศึกษาอยู่หรือสำเร็จการศึกษาจากสถาบันระดับอาชีวศึกษาหรืออุดมศึกษาในเชียงใหม่ ทั้งหมดไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร แต่ถือบัตร 10 ปี (บัตรประจำตัวที่ขึ้นต้นด้วยเลข 0 ผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียน) โดยคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจงจากสถาบันการศึกษาที่แตกต่างกัน เพื่อให้เห็นความหลากหลายของประสบการณ์ รวมถึงบริบทเฉพาะของแต่ละสถาบัน มีรายละเอียดดังนี้ (ใช้นามสมมุติ)

1. น้ำตาล หญิงสาว อายุ 20 ปี อพยพมาจากเมืองลำเสี้ยวของภูมิลำเนา พร้อมกับพ่อแม่เมื่ออายุ 2 ขวบ อาศัยอยู่ในตัวเมืองเชียงใหม่ (เช่าห้องพักคนเดียว) มีน้องชาย 1 คนซึ่งเกิดในไทย ปัจจุบันเป็นนักศึกษาชั้นปีที่ 3 สาขาบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล ล้านนา ได้บัตร 10 ปีครั้งแรกเมื่ออายุ 11 ปี

2. ปกป้อง ชายหนุ่ม อายุ 22 ปี อพยพมาจากเมืองกึ่งของภูมิลำเนา พร้อมกับพ่อแม่เมื่ออายุ 3 ขวบ เป็นลูกคนเดียว อาศัยอยู่ในอำเภอเมืองพื้นที่ติดต่อกับอำเภอหางดง (เช่าห้องพักคนเดียว) สำเร็จการศึกษาแล้วจากวิทยาลัยเทคนิคสารภี (ปวส. สาขาช่างยนต์) ปัจจุบันประกอบอาชีพอิสระ ได้บัตร 10 ปีครั้งแรกเมื่ออายุ 18 ปี

3. เป็นหนึ่ง ชายหนุ่ม อายุ 21 ปี ยังไม่มีนามสกุล เกิดและเติบโตที่ชายแดนจังหวัดแม่ฮ่องสอน พ่อและแม่ อพยพมาจากเมืองลำเสี้ยวของภูมิลำเนา มีพี่น้อง 4 คน ตนเป็นลูกคนที่สอง ปัจจุบันเป็นนักศึกษาชั้นปีที่ 2 สาขาภาษาและวัฒนธรรมพม่า มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (เช่าหอพักนอกมหาวิทยาลัยกับเพื่อน) ได้บัตร 10 ปีครั้งแรกเมื่ออายุ 21 ปี

4. วาน ชายหนุ่ม อายุ 21 ปี อพยพมาจากเมืองหมอกใหม่ของภูมิลำเนา พร้อมกับแม่และน้าเมื่ออายุ 11 ปี เป็นลูกคนเดียว ปัจจุบันทำงานรับจ้างในเกสต์เฮาส์แห่งหนึ่งในตัวเมืองเชียงใหม่ (อาศัยอยู่ที่นั่นด้วยกับแม่และน้า) พร้อมกับเป็นนักศึกษาชั้นปีที่ 2 สาขาบริหารธุรกิจ (ภาคพิเศษ เสาร์-อาทิตย์) มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ได้บัตร 10 ปีครั้งแรกเมื่ออายุ 12 ปี

การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้แนวทางการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยเริ่มจากการจัดประเด็นที่ได้จากการเก็บข้อมูล ประเด็นหลักทั้งการปรับเปลี่ยนเชิงโครงสร้างทางการศึกษาของไทย ความคาดหวังต่อการศึกษา ประสบการณ์ในการใช้ชีวิตและการเรียน ปฏิบัติการเพื่อเข้าสู่การศึกษาขั้นสูง และการคงอยู่เพื่อสำเร็จการศึกษา รวมถึงตัวอย่างที่แสดงออกของทุนด้านต่าง ๆ ตามแนวคิด CCW ได้รับการวิเคราะห์เพื่อตอบคำถามการวิจัย นอกจากนี้ยังมีการวิเคราะห์ผ่านประสบการณ์ส่วนตัวในสถาบันการศึกษาที่แตกต่างกันเป็นรายกรณีและการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ

ผลการวิจัย

ข้อค้นพบหลักของการศึกษา สามารถแบ่งออกได้เป็นสองประการ ดังนี้

1) ปัจจัยที่เอื้อให้ทายาหรุ่นที่ 2 ไทใหญ่เข้าสู่การศึกษาในระดับที่สูงขึ้น มีสองระดับสำคัญ หนึ่ง ระดับโครงสร้าง หมายถึงการปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางการศึกษาของไทยเพื่อเปิดโอกาสสำหรับเด็กชายขอบด้วยโอกาส ซึ่งดำเนินการอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ทศวรรษ 2530 อันเป็นส่วนหนึ่งของความเคลื่อนไหวในระดับนานาชาติด้านสิทธิเด็ก และ World Conference on Education for All การปรับเปลี่ยนที่สำคัญคือมติคณะรัฐมนตรีว่าด้วยบุคคลที่ไม่มีสถานะทางทะเบียน พ.ศ. 2548 ที่ให้สิทธิการศึกษาทุกระดับแก่เด็กในประเทศ ทำให้เด็กทุกคนมีสิทธิได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายเป็นเวลา 15 ปี โดยไม่คำนึงถึงสัญชาติหรือสถานะทางกฎหมาย ในส่วนของสถาบันในระดับอาชีวศึกษาและอุดมศึกษาที่ผ่านมาได้มีการปรับปรุงนโยบายและแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อรองรับเด็กกลุ่มนี้ไว้พอสมควร เช่น ระบบการรับเข้า การเลือกสาขาวิชา การจัดสรรทุนการศึกษา การฝึกงาน (รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2563; รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยเทคโนโลยี

ราชมงคล ล้านนา, สัมภาษณ์, 25 ธันวาคม 2563; รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, สัมภาษณ์, 8 มกราคม 2564; รองผู้อำนวยการ วิทยาลัยเทคนิคสารภี, สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2564) อย่างไรก็ตามจากประสบการณ์ของกรณีศึกษาทั้งสี่ยังสะท้อนให้เห็นว่าโครงสร้างทางการศึกษาและกฎหมายหลายประการจำเป็นต้องได้รับการปรับปรุงเพื่อสร้างระบบนิเวศที่พวกเขาจะสามารถเข้าถึงการศึกษาในระดับสูงได้อย่างมีคุณภาพและสอดคล้องกับการทำงานตามคุณวุฒิ เช่น แนวปฏิบัติที่เป็นมาตรฐานทั้งประเทศสำหรับการคัดเลือกเข้าศึกษา การเข้าถึงกองทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.) การอำนวยความสะดวกในด้านเอกสารเพื่อเดินทางไปร่วมกิจกรรมและฝึกประสบการณ์นอกพื้นที่ (ในและต่างประเทศ) สิทธิการเข้ารับบริการสุขภาพในสถานบริการนอกพื้นที่อาศัย ไปจนถึงกฎหมายการทำงานที่ควรเปิดกว้างมากขึ้น สอง ปัจจัยในระดับบุคคล ซึ่งหมายถึงครอบครัวและตัวทายาทรุ่นที่ 2 ข้อมูลที่ได้สะท้อนให้เห็นการสร้างพื้นที่ความหวังผ่านการศึกษาในหลายมิติซึ่งสอดคล้องกับบริบทการเป็นแรงงานข้ามชาติ กล่าวคือ เพื่อพัฒนาทุนมนุษย์เพื่อต่อยอดในการยกระดับคุณภาพชีวิตของตนและครอบครัวเพื่อหลุดพ้นจากวงจรการเป็นแรงงานราคาถูกและจากอคติของสังคม เพื่อพัฒนาทุนทางสังคมทั้งทักษะภาษาไทย มารยาทและธรรมเนียมปฏิบัติแบบไทย รวมถึงเครือข่ายทางสังคมเพื่อการใช้ชีวิตในอนาคต เพื่อให้ได้สัญชาติไทยเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว ซึ่งสอดคล้องกับความคาดหวังในอนาคตของทายาทรุ่นที่ 2 ที่มีความผูกพันกับประเทศต้นทางของพ่อแม่ในระดับต่ำและไม่มีจินตนาการของการกลับไปใช้ชีวิตที่นั่นถาวร นอกจากนี้หลายกรณียังสะท้อนให้เห็นถึงคาดหวังในการช่วยเหลือชุมชนแรงงานข้ามชาติด้วย ทั้งหมดจะเห็นได้จากปฏิบัติการต่าง ๆ เพื่อลงทุนทางการศึกษา (งบประมาณและการเตรียมความพร้อมทางสังคม) ทั้งโดยครอบครัวและกรณีศึกษาเอง เช่น การทำงานหารายได้เพิ่มและอดออมสำหรับเป็นทุนการศึกษาของลูก ยอมเสียโอกาสในการสะสมทุนของครอบครัว (แทนที่จะให้ออกมาช่วยทำงานเร็วขึ้น) การเดินทางไปติดต่อขอทำบัตร 10 ปีที่ต่างอำเภอเพื่อให้ลูกมีเอกสารเข้าเรียน (ซึ่งใช้เวลาประมาณ 1-2 ปี) เมื่อเข้าสู่ระดับการศึกษาที่สูงขึ้นกรณีศึกษาทั้งหมดกล่าวถึงการทำงานพิเศษเพื่อรับผิดชอบตัวเองอย่างหนัก น้ำตาลเริ่มทำงานพิเศษตั้งแต่เข้าเรียนในระดับ ปวช. ในขณะที่เป็นหนึ่งในห้าเข้ามาทำงานพิเศษในเชียงใหม่ก่อนเปิดเทอมถึงสามเดือนเพื่อใช้เป็นทุนเบื้องต้นในการเข้าเรียนปีที่ 1 หรือว่าที่เลือกเรียนในภาคพิเศษเสาร์-อาทิตย์เพื่อจะได้มีเวลาทำงานในช่วงระหว่างสัปดาห์ ซึ่งทั้งหมดแลกมาด้วยการมีเวลาพักผ่อนและทบทวนเนื้อหาการเรียนน้อยลง รวมถึงมีความเครียดสะสม ข้อมูลจากกรณีศึกษาทั้งสี่ (พร้อมครอบครัว) ระบุว่าพวกเขาได้ลงทุนทางการศึกษาตั้งแต่ต้นจนถึงปัจจุบันไปแล้วมากกว่าสองแสนบาท หากพิจารณาในบริบทของการเป็นแรงงานข้ามชาติราคาถูกถือว่าเป็นการลงทุนที่สูงมาก นอกเหนือจากนี้ ปรากฏว่าครอบครัวได้ลงทุนด้านสังคมควบคู่ไปด้วย ที่เห็นได้ชัดที่สุดคือการปลูกฝังให้ทายาทเห็นความสำคัญของการศึกษา ในกระบวนการนี้ดำเนินไปพร้อมกับการส่งต่อเรื่องเล่าของความยากลำบากในการใช้ชีวิตของพ่อแม่และชุมชนในฐานะแรงงาน “ต่างดาว” ราคาถูก พร้อมกันนั้นคือการส่งเสริมให้ทายาทได้จินตนาการถึงชีวิตและงานที่ดีกว่าที่ผู้ปกครองเป็นอยู่ (มีบ้านบนที่ดินเป็นของตนเอง เลี้ยงดูพ่อแม่ยามแก่เฒ่า มีงานที่สบายและมั่นคง) หลายกรณีผูกโยงกับการได้สัญชาติไทยซึ่งหมายถึงความมั่นคงทางสถานะบุคคลด้วย อย่างไรก็ตามพื้นที่ความหวังของพวกเขามีความยืดหยุ่นสูงเพื่อรองรับความเสี่ยงต่าง ๆ จากข้อจำกัดที่มี ทั้งการยังคงรักษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เอาไว้ในฐานะลูกผสมทางวัฒนธรรมมากกว่าจะกลายเป็นไทยในทางเดียว ผ่านกิจกรรมในหลายโอกาสและจรรโลงความสัมพันธ์กับชุมชนชาวไทยใหญ่ของตนเรื่อยมา นอกจากนี้ในบริบทโลกาภิวัตน์และการเปิดเสรีตลาดแรงงานในระดับภูมิภาคอาเซียนมีส่วนสำคัญให้กรณีศึกษาได้นึกถึงตนเองในฐานะแรงงานในตลาดที่กว้างขวางขึ้น โดยเฉพาะเมื่อสำเร็จการศึกษาในระดับสูง พวกเขาสามารถใช้ความรู้และทักษะในฐานะลูกผสมทางวัฒนธรรมเพื่อเป็นทุนในตลาดแรงงาน เช่น ความสามารถทางภาษาที่มีมากกว่าภาษาไทยและภาษาอังกฤษ (เพิ่มภาษาไทยใหญ่ ในกรณีของเป็นหนึ่งและว่านสามารถสื่อสารภาษาพม่าได้) การมีทักษะข้ามวัฒนธรรม มีความอดทนอดกลั้นและยืดหยุ่นสูง ซึ่งได้มาจากการเติบโตในสังคมที่มีอคติสูงต่อแรงงานข้ามชาติ น้ำตาลเล่าถึงการเข้า

ทำงานในองค์กร NGO ที่รวมไว้ซึ่งคนจากหลายเชื้อชาติในไทยโดยใช้พาสปอร์ตพม่า หากว่าสังคมไทยยังไม่เปิดโอกาสให้คนไม่มีสัญชาติเข้าทำงานในระดับที่สูงขึ้นและล้มเหลวในการขอสัญชาติไทย ในขณะที่ปกป้องพูดถึงแผนในการนำความรู้ด้านเครื่องยนต์ไปประกอบธุรกิจในเมืองใหญ่ของรัฐบาล หรือเป็นหนึ่งในที่เลือกเรียนภาษาและวัฒนธรรมพม่าเพื่อสามารถเป็นแรงงานสิ้นไหลไปมาในสองพื้นที่ได้ เป็นต้น

2) การปรับตัวในพื้นที่ทางการศึกษาของทายาทรุ่นที่ 2 ซึ่งในการวิจัยนี้หมายถึงประสบการณ์การปรับตัวและคงอยู่เพื่อสำเร็จการศึกษาในสถาบันอาชีวศึกษา/อุดมศึกษาของรัฐ ภายใต้บริบทชีวิตที่มีข้อจำกัดหลากหลายมิติ การวิเคราะห์ผ่านแนวคิด CCW ในทูลี่ด้านจากทั้งหมดหกด้าน มีข้อค้นพบดังนี้

ทายาทรุ่นที่ 2 ทั้งสี่ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนในทูลี่ด้านการต่อต้านท้าทายในระดับอ่อน (Conformist Resistance) และระดับยืดหยุ่น (Resilient Resistance) การต่อต้านท้าทายในระดับอ่อน หมายถึงการที่พวกเขามีแรงผลักดันในการศึกษาและพัฒนาตนเอง จากความต้องการความเท่าเทียมในสังคม แต่ทั้งนี้พวกเขายังไม่ได้วิพากษ์หรือเข้าใจในระบบของการกดขี่นั้น ในขณะที่ระดับยืดหยุ่นสามารถพบเจอได้มากที่สุด นั่นคือการมีภาษาของการวิพากษ์โครงสร้างที่เป็นสาเหตุของความไม่เท่าเทียม และมีแรงจูงใจให้เกิดการเปลี่ยนแปลง แต่ทั้งนี้ยังไม่มีกรใช้กลยุทธ์เพื่อเป้าหมายของการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างเหล่านั้น (ซึ่งเป็นแนวในระดับมุ่งการเปลี่ยนแปลง) ตัวอย่างในระดับยืดหยุ่นของกรณีศึกษามีอยู่ในสองประเด็นหลัก ได้แก่ หนึ่ง โครงสร้างทางสังคมที่สร้างภาพแทนเชิงลบต่อชุมชนแรงงานไทใหญ่และทายาท ทำให้ยังพบเห็นการเลือกปฏิบัติและเบียดขับ ซึ่งถือเป็นความรุนแรงทางสังคมรูปแบบหนึ่ง เป็นหนึ่ง สะท้อนว่า “เด็กไร้สัญชาติหรือไม่มีสถานะทางทะเบียนอย่างพวกเราเป็นคนเหมือนกัน มีความตั้งใจ กำลังศึกษาอยู่ ไม่อยากให้มองว่าเราเป็นเด็กพม่า ไทใหญ่ ต่างดาว อยากให้มองและให้โอกาส และเข้าใจว่าเราเป็นคนเหมือนกัน อยู่ในสังคมเดียวกัน” (สัมภาษณ์, 13 กันยายน 2563) ในขณะที่ว่าน กล่าวว่า “สังคมมีทั้งคนดีและคนไม่ดี ก็ต้องปรับกันไปเพราะอยู่ในสังคมเดียวกัน อย่าเหมารวม” (สัมภาษณ์, 12 กันยายน 2563) และสอง โครงสร้างทางกฎหมายที่ขัดกั้นการใช้ชีวิต การศึกษา และการพัฒนาศักยภาพในการทำงานของแรงงานข้ามชาติและทายาทในอนาคต โดยกรณีศึกษาสรุปออกมาได้ทั้งหมดสี่ด้าน ได้แก่ การคุ้มครองด้วยสถานะนักศึกษา การปรับปรุงกฎหมายการทำงาน การปรับปรุงเกณฑ์การรับทุนการศึกษาและแก้ไขกฎหมายการเข้าถึงกองทุน กยศ. และการปรับปรุงสิทธิการรักษาพยาบาลที่เท่าเทียม น้ำตาล กล่าวเสริมในเรื่องนี้ว่า “อยากให้การศึกษาไทยและการใช้บัตร 10 ปี มีความยืดหยุ่น ควรยกเว้นสำหรับนักศึกษาในกฎหมายหลาย ๆ ข้อ เช่น การเดินทางออกนอกพื้นที่ คิดว่ามันจำเป็นมาก เพราะการเรียนจะต้องเดินทางไปหลายที่ หรือแม้ว่าจะไม่ได้ไปกับมหาวิทยาลัยก็ตาม ลำบากมากเพราะต้องเดินทางไปทำเรื่องถึงเวียงแหงทุกครั้ง ที่จริงบัตรนักศึกษาควรเป็นบัตรที่ปลอดภัยที่สุด เราออกไปไหนก็ควรสามารถใช้ควบคู่กับบัตรประจำตัวของเราได้ อีกอย่างเช่นเรื่องทุนการศึกษาที่ส่วนใหญ่ยังปิดโอกาสเด็กที่ไม่มีสัญชาติ หนูเคยอยากสมัครทุนเรียนที่สามารถให้เรียนจนถึงระดับปริญญาตรีฟรี แต่ติดที่ต้องมีสัญชาติไทย หนูเลยพลาดโอกาสนั้นไป ทั้ง ๆ ที่เรามีคุณสมบัติครบและเป็นโอกาสที่ดีสำหรับเราและฐานะอย่างเรา” (สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2563) อย่างไรก็ตามในเชิงปฏิบัติทั้งสี่คนยังไม่มีประสบการณ์การเข้าร่วมในกลุ่มหรือชมรมหรือองค์กรที่ทำงานในเรื่องดังกล่าว ทั้งในและนอกสถานศึกษา แต่ยังอาจพอมองเห็นต้นทุนในการพัฒนาทุนด้านนี้ให้ก้าวข้ามระดับยืดหยุ่นได้ในอนาคต เช่น น้ำตาลซึ่งเคยร่วมงานกับ NGO ในการให้ความช่วยเหลือแรงงานข้ามชาติในเชียงใหม่ และเป็นหนึ่ง ซึ่งมีแนวคิดในการจัดตั้งชมรมนักศึกษาผู้ไม่มีสัญชาติในมหาวิทยาลัยเพื่อใช้เป็นพื้นที่ส่งเสียงและทำกิจกรรมร่วมกัน

ในส่วนของทุนด้านความมุ่งมั่นอดปรารถนา ได้สะท้อนให้เห็นความสามารถของกรณีศึกษาในการดำรงไว้ซึ่งความหวังผ่านการศึกษาเพื่ออนาคต แม้ว่าในชีวิตจริงจะยังมีอุปสรรคหรือข้อจำกัดอย่างมากก็ตาม น้ำตาล ลงทุนรับผิดชอบชีวิตตัวเองทั้งหมดโดยการทำงานพิเศษมากมายเมื่อเข้าเรียนในระดับ ปวช. เช่นเดียวกับเป็นหนึ่งใน

และปกป้องที่ต่างมีประสบการณ์การทำงานพิเศษระหว่างเรียนทั้งสิ้น แม้ว่ากรณีศึกษาจะไม่ได้เชื่อมโยงความมุ่งมั่นมาดปรารถนากับข้อจำกัดในชีวิตอยู่ตลอด แต่มีส่วนในการผลักดันให้พวกเขาดำรงอยู่ในการศึกษาจนสำเร็จ พวกเขากล่าวถึงความต้องการพัฒนาตนเองให้เก่งขึ้น อยากมีอนาคตที่ดี อยากไปได้ไกลกว่าพ่อแม่ มีงานที่มั่นคง รายได้สูง เป็นงานที่สบายกว่า นอกจากนี้คืออยากเป็นความหวังของครอบครัว อยากมีส่วนช่วยเหลือชุมชนแรงงาน อยากเป็นตัวอย่างที่ดีของชุมชนแรงงานและเยาวชนรุ่นหลังในไทย และต้องการเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสังคมไทย ทูнд่านนี้แตกต่างจากทูнд่านการกำหนดเส้นทางสู่เป้าหมายในแง่ที่ว่าทูนอย่างหลังสามารถพิจารณาได้บนฐานของทักษะต่าง ๆ ในขณะที่ทูнд่านนี้จะได้รับการพิจารณาในฐานะความรู้สึกโน้มน้าวใจที่อยากจะทำอะไรบางอย่าง ในหลายกรณี คำอธิบายของกรณีศึกษาสะท้อนการผสมผสานระหว่างทูนทั้งสองด้าน ซึ่งได้ช่วยทำความเข้าใจว่าความรู้สึกโน้มน้าวใจและทักษะต่าง ๆ มีความสัมพันธ์และทำงานร่วมกันในการหนุนเสริมการปรับตัวและคงอยู่ในการศึกษา นอกจากนี้ยังสัมพันธ์กับทูнд่านครอบครัวอีกด้วย ตัวอย่างเช่นข้อมูลข้างต้นที่เสนอให้เห็นแรงผลักดันทางจิตใจและผลที่ตามมาคือความมุ่งมั่นตั้งใจในการเรียนให้ได้ผลสัมฤทธิ์ที่ดีซึ่งเป็นผลมาจากการมีประสบการณ์ร่วมกับพ่อแม่และชุมชนแรงงานข้ามชาติ รวมไปถึงการสืบทอดเรื่องเล่าของการอพยพและชีวิตที่ลำบากในฐานะ “แรงงานต่างด้าว” และการฝากฝังความหวังไว้กับทายาทของตน

สำหรับทูнд่านการกำหนดเส้นทางสู่เป้าหมาย กรณีศึกษามีความเข้าใจในคุณสมบัติและสมรรถนะที่จำเป็นเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จทางการศึกษา ในขณะเดียวกันได้เชื่อมโยงกับเครือข่ายที่ทำหน้าที่เกื้อหนุนการกำหนดเส้นทาง ไปจนถึงการใช้ประโยชน์จากประสบการณ์และมีตัวอย่างของความยืดหยุ่น เช่น น้ำตาลและเป็นหนึ่งซึ่งสามารถกลายโอนไปถึงความสำเร็จทางการเรียนของตนตั้งแต่ระดับประถมศึกษา (ผลการเรียนดี ได้เป็นตัวแทนโรงเรียนในการแข่งขันทางวิชาการ ได้เป็นผู้นำนักเรียน) โดยทั้งสี่ระบุถึงเป้าหมายของการเรียนที่ได้กำกับวินัยของตนผ่านความตั้งใจ ทุ่เม การแสวงหาข้อมูลด้วยตนเอง การจัดการอารมณ์ความรู้สึกเมื่อพบเจออุปสรรครวมถึงอคติจากสังคม ไปจนถึงการจัดการเวลาและความสัมพันธ์ในสภาพแวดล้อมใหม่ ๆ อยู่เสมอ เช่นกับอาจารย์ เพื่อน และเจ้าหน้าที่ของสถานศึกษา ในส่วนของปกป้องและว่านแสดงให้เห็นว่าแม้ตนจะไม่โดดเด่นด้านการเรียนแต่รู้ว่าจะนำพาตนเองไปสู่การเรียนแบบไหน ปกป้องเลือกเรียนในสายอาชีพในขณะที่ว่านเลือกเรียนหลักสูตรภาคเสรี-อาทิติย โดยทั้งคู่ได้สร้างความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมชั้น อาจารย์และเจ้าหน้าที่เพื่อได้รับความช่วยเหลือในการเรียน ในขณะที่ใช้เวลาว่างจากการเรียนเพื่อทำงานหารายได้ เป็นหนึ่ง เล่าว่า “การเรียนมหาลัย” ผมว่าสำคัญมากคือการจัดการเวลา รับผิดชอบหน้าที่ของตน เวลาสำคัญมากเพราะอย่างผมความรับผิดชอบตัวเองต้องสูง เพราะว่าเวลาผมเรียนเสร็จ ถ้าว่างก็ต้องมาช่วยงานคณะ ช่วยเค้าส่งเอกสาร สีโม่งครึ่งต้องเตรียมตัวเข้างานที่ร้านอาหาร แล้ววันเสาร์อาทิตย์ก็ต้องอ่านหนังสือ...เหมือนกับว่าเรามีไม่เหมือนคนอื่น เป็นเด็กไร้สัญชาติด้วย เราก็ต้องขยันกว่าคนอื่น ๆ” (สัมภาษณ์, 13 กันยายน 2563) น้ำตาลและเป็นหนึ่งยังสะท้อนให้เห็นกลยุทธ์ในการใช้ความสามารถทางวิชาการเป็นช่องทางในการได้รับทุนค่าเล่าเรียนจากสถานศึกษา ซึ่งสำคัญมากในบริบททางเศรษฐกิจของพวกเขา น้ำตาลเล่าว่า “หนูเอาเกรดไปแลกตลอด อย่างตอนเรียนอยู่ในระดับ ปวช. ปวส. เทอมแรกหนูจ่ายเอง แต่ว่าพอหลังจากนั้นเขาก็ให้ทุน แต่ว่าต้องรักษาเกรดเฉลี่ย มันอาจเป็นจุดหนึ่งที่เราต้องกดดันตัวเองด้วย เพราะว่าเราต้องรักษาเกรดไว้ค่ะ” (สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2563) ในขณะที่เป็นหนึ่งซึ่งรักษาผลการเรียนในระดับ 3.00 ขึ้นไปได้ ทำให้ได้รับทุนการศึกษาจากมหาวิทยาลัยเป็นจำนวนสองหมื่นบาทต่อปี ซึ่งช่วยแบ่งเบาความเครียดและเหนื่อยล้าจากการต้องทำงานพิเศษอย่างหนักก่อนหน้านี้

ต่อมาในส่วนของทูнд่านครอบครัว กรณีศึกษาแสดงให้เห็นว่าสมาชิกในครอบครัวเป็นแรงผลักดันสำคัญซึ่งในที่นี้คือแม่ เนื่องจากทั้งหมดมีประสบการณ์ของครอบครัวหย่าร้าง การได้เห็นชีวิตที่ลำบากของแม่ทั้งในฐานะแรงงานข้ามชาติราคาถูกและการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว (แม้ว่าต่อมาส่วนใหญ่จะมีสามีใหม่ก็ตาม) กลายเป็นแรงผลักดันสำคัญในการ

เข้าสู่การศึกษาในระดับที่สูงขึ้น นอกจากนี้ทุกคนยังมีเรื่องเล่าของความหวังที่อยากจะมีส่วนร่วม แม่ของกรณีศึกษาสะท้อนความคาดหวังของพวกเขาส่งเสริมลูกให้เข้าสู่การศึกษาในไทย ซึ่งถือเป็นความเสี่ยงอันใหญ่หลวงอันหนึ่ง แม่ของปกป้อง หวังว่า “วันใดวันหนึ่งถ้าเราเผมาแล้ว ทำงานไม่ได้แล้ว เขาก็จะมาทำงานเลี้ยงดูเรา” (สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2563) ส่วนแม่ของว่านกล่าวในทำนองเดียวกันว่า “แม่เองในอนาคตอยากจะกลับ [รัฐฉาน] แต่ยังไม่รู้แน่นอน แต่ลูกไม่อยากให้กลับ ถ้าเขามีครอบครัวก็คงอยู่กับเขา เพราะลูกบอกว่าถ้าเรียนจบ เขาก็จะมีสิทธิ์ขอได้บัตรไทย แต่จะได้หรือไม่ก็ยังไม่รู้” (สัมภาษณ์, 25 ธันวาคม 2563) ในขณะที่ว่านกล่าวย้ำภายหลังว่า “แม่บอกว่าเมื่อแก่ลง แม่อยากอยู่พม่า ผมพยายามบอกแม่ว่าอย่ากลับ เตี่ยผมมีเงินผมจะซื้อบ้านให้แม่อยู่ที่นั่นแหละ” (สัมภาษณ์, 7 มกราคม 2564)

การหนุนเสริมจากครอบครัวในฐานะแรงผลักดันยังสามารถเห็นได้ในรูปของการให้อิสระและสนับสนุนการตัดสินใจในเกือบทุกเรื่องโดยเฉพาะเรื่องการเรียนรู้ ซึ่งถือเป็นสิ่งสำคัญมาก “ผมรู้ว่าเขาคาดหวัง แต่เขาไม่พูดหรอก เขาก็บอกแค่ที่เราสนใจ เราอยากจะทำ” ปกป้องเสริม เช่นเดียวกับน้ำตาล “แม่บอกว่าแม่ไม่มีความรู้ ไม่ได้เรียนหนังสือ ฉะนั้นก็อยากให้เราทำเต็มที่” (สนทนากลุ่ม, 7 มกราคม 2564; 12 มกราคม 2564) นอกจากนี้ทุนด้านครอบครัวยังขยายรวมไปถึงเครือข่ายและชุมชนแรงงานข้ามชาติอีกด้วย ดังนั้นจึงได้เห็นประสบการณ์การหนุนเสริมทายาทรุ่นที่ 2 รุ่นใหม่ในหมู่กรณีศึกษา เช่น น้ำตาลที่มีประสบการณ์ร่วมทำงานกับ NGO ในการเก็บข้อมูลด้านการศึกษาของเด็กในแคมป์คนงานและกิจกรรมครูอาสา ในขณะที่เป็นหนึ่งในประสบการณ์การให้คำปรึกษากับรุ่นน้องที่มีสถานะเช่นเดียวกันในมหาวิทยาลัย ทั้งเรื่องการเรียนรู้ การขอทุน การใช้ชีวิต การขอบัตร 10 ปี ไปจนถึงพาไปสมัครงานในร้านเดียวกันกับตน ส่วนปกป้องและว่านทั้งสองอยู่ในกลุ่มเยาวชนไทใหญ่ที่มกรวมตัวกันในหลายวาระ เช่น ในห้องเรียนภาษาและวัฒนธรรมไทใหญ่ที่วัดเปาเป่า (กลางเมืองเชียงใหม่) ซึ่งทำให้พวกเขาได้พบปะและแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับทายาทรุ่นที่ 2 วัยเด็กในฐานะที่ได้เข้าเรียนในระดับที่สูงขึ้น เพื่อช่วยสร้างจินตนาการถึงการศึกษาและการทำงานในอนาคตเพื่อหลุดพ้นจากวงจรการเป็นแรงงานราคาถูก สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นทุนด้านครอบครัวในรูปแบบสำนึกของทายาทรุ่นที่ 2 ที่มุ่งหวังให้ชุมชนแรงงานข้ามชาติมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

สรุปและอภิปรายผล

จากข้อค้นพบหลักข้างต้น นำมาสู่การอภิปรายผลในสองประเด็นหลัก ดังนี้

ทายาทรุ่นที่ 2 ในฐานะลูกผสมทางวัฒนธรรมและการปรับตัวในไทยอย่างยืดหยุ่น

งานศึกษาก่อนหน้านี้ได้เสนอภาพทายาทรุ่นที่ 2 ในฐานะผู้มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมแบบลูกผสม (cultural hybrid) แต่ยังไม่เน้นภาพกระบวนการเข้าสู่ความเป็นไทยผ่านการศึกษาขั้นพื้นฐานและการเรียนรู้ทางสังคมด้วยมีระดับการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมในไทยที่ดีกว่ากลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ จากเมียนมา (ขวัญชีวัน บัวแดง, 2554ก; อานันท์ กาญจนพันธุ์ และชัยพงษ์ สำเนียง, 2557; ชรินทร์ มั่งคั่ง และคณะ, 2558) ซึ่งยังอยู่ในกรอบแนวคิดสองชั่ววัฒนธรรม อย่างไรก็ตามจากประสบการณ์ของกรณีศึกษาเผยให้เห็นการปรับตัวที่ยืดหยุ่นมากขึ้น มีลักษณะอัตลักษณ์เชิงซ้อน (multiple identities) เนื่องจากมีปัจจัยด้านทุนอื่น ๆ ที่พัฒนาภายใต้บริบทการเป็นทายาทรุ่นที่ 2 ที่เอื้อให้พวกเขามีทางเลือกในการปรับตัวที่หลากหลายมากขึ้น กล่าวคือ ยังคงต้องการรักษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ไทใหญ่ของตนเอาไว้ พร้อมทั้งยังรักษาเครือข่ายทางสังคมกับชุมชนแรงงานข้ามชาติผ่านกิจกรรมต่าง ๆ และตระหนักถึงบทบาทของตนในฐานะส่วนหนึ่งของการพัฒนาชุมชนแรงงานข้ามชาติ นอกจากนี้คือปัจจัยจากการมีระดับการศึกษาที่สูงขึ้น ที่ทำให้พวกเขามองเห็นทางเลือกของการสร้างตัวตนในฐานะแรงงานทักษะสูง รวมถึงการนำเอาอัตลักษณ์เชิงซ้อนมาใช้เป็นทุนมากขึ้น เช่น ทักษะพหุภาษา สมรรถนะข้ามวัฒนธรรม ความเข้าใจในสองวัฒนธรรม ซึ่งเหมาะกับบริบทของการเป็นแรงงานที่ไหลลื่นในตลาดแรงงานที่กว้างขึ้น อย่างน้อย

ในระดับภูมิภาคอาเซียน “ตอนที่หนูฝึกงาน หนูเกิดแรงบันดาลใจ เพราะเป็นองค์กรใหญ่ ค่อนข้างมีชื่อเสียง มีพี่สามคนที่คนไทยใหญ่ จบปริญญาตรีสองคน อีกคนหนึ่งจบปริญญาโท แต่ว่าเขาก็ใช้พาสปอร์ตทำงานในไทยได้ทั่วไป และอยู่ในประเทศไทยทำงานร่วมกับคนไทย คนไทยใหญ่และชาวต่างชาติได้ หนูก็รู้สึกว่ามันไม่ได้มีปัญหาอะไรหากเราจะเรียนให้สูงและมีงานทำ” น้ำตาลกล่าวเสริม ดังนั้นการทำความเข้าใจพลวัตการปรับตัวของทายาทรุ่นที่ 2 ควรพิจารณาให้เห็นความซับซ้อนและการไม่มีแบบแผนที่ตายตัวมากขึ้น ในขณะที่ทั้งหมดยังมีความหวังในการได้สัญชาติไทย ซึ่งถือเป็นเรื่องความมั่นคงในสถานะบุคคลและเป็นกระบวนการทางกฎหมาย ซึ่งควรถูกพิจารณาแยกออกไป

CCW กับการปรับตัวและคงอยู่ในการศึกษาของทายาทรุ่นที่ 2

ทุนเหล่านี้ถูกพัฒนาขึ้นภายใต้บริบทของครอบครัวและชุมชนแรงงานข้ามชาติไทใหญ่ในเชียงใหม่ และพบว่า มีบทบาทสำคัญในการหนุนเสริมทั้งการปรับตัวและคงอยู่ในการศึกษา ซึ่งเป็นกระบวนการสำคัญต่ออนาคตการทำงานและการใช้ชีวิตในไทยของทายาทรุ่นที่ 2 สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าพวกเขาไม่ได้เข้าสู่การศึกษาโดยเปลือยเปล่าหรือขาดการเตรียมความพร้อม แต่มีทุนต่าง ๆ เป็นปัจจัยเกื้อหนุนอยู่ และทุนเหล่านี้ไม่จำเป็นต้องมีรูปแบบเดียวกับทุนกระแสหลักที่ชนชั้นกลางในสังคมไทยใช้เพื่อประสบความสำเร็จทางการศึกษา ส่วนสาเหตุที่ละเว้นทุนอีกสองด้านไว้ เนื่องจากกรณีศึกษาไม่ได้ให้ข้อมูลอย่างชัดเจนในทุนด้านภาษา (แม้หนึ่งอาจเกิดจากคำถามการวิจัยที่ไม่เอื้อให้พวกเขาได้พูดคุยในเรื่องนี้อย่างมากพอ) ในขณะเดียวกันตัวอย่างที่แสดงให้เห็นทุนด้านสังคมมีความคาบเกี่ยวอย่างมากกับทุนด้านอื่น โดยเฉพาะด้านการกำหนดเส้นทางสู่เป้าหมาย

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นพลวัตของแรงงานข้ามชาติไทใหญ่และทายาทรุ่นที่ 2 ในสังคมไทย ซึ่งเป็นแรงงานที่มีสัดส่วนมากที่สุดที่ภาคเหนือและกระจุกตัวอยู่ในเชียงใหม่ ผ่านการเคลื่อนตัวเข้าสู่การศึกษาในระดับที่สูงขึ้น (อาชีวศึกษา/อุดมศึกษา) โดยแสดงให้เห็นว่าแรงงานข้ามชาติไทใหญ่และทายาทรุ่นที่ 2 ได้วางแผนเพื่อใช้ชีวิตอยู่ในประเทศไทยอย่างไร ทั้งความคาดหวังต่อการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น ไปจนถึงกลยุทธ์ต่าง ๆ ที่ถูกใช้เพื่อปรับตัวและคงอยู่จนสำเร็จการศึกษา ซึ่งมีลักษณะเฉพาะเนื่องจากมีทุนที่พัฒนาภายใต้บริบทของครอบครัวและชุมชนแรงงานข้ามชาติไทใหญ่มามีด้วย พลวัตอีกประการที่น่าสนใจ คือ พวกเขาจะกลายเป็นคนกลุ่มใหม่ที่มีความพร้อมด้านทักษะเพื่อเข้าสู่ตลาดแรงงานรายได้ปานกลาง และในอนาคตจะมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่ไทยกำลังเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุและขาดแคลนประชากรวัยแรงงาน ดังนั้นการจะเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาประเทศจึงจำเป็นต้องได้รับการพิจารณาอย่างเร่งด่วนจากรัฐบาล ทั้งในแง่ของโครงสร้างทางการศึกษา โครงสร้างทางกฎหมาย (การประกอบอาชีพที่เหมาะสมตามศักยภาพและสถานะพลเมืองที่มีความยืดหยุ่น) (สมชาย ปรีชาศิลปกุล, 2554) และโครงสร้างทางสังคม (ทัศนคติต่อแรงงานข้ามชาติและทายาท) เพื่อเปิดพื้นที่ให้ทายาทรุ่นที่ 2 ได้มีโอกาสในการพัฒนาทักษะต่าง ๆ ตามศักยภาพ และสามารถใช้ศักยภาพในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตน ครอบครัว ไปจนถึงชุมชนแรงงานข้ามชาติ มีศักดิ์ศรี พร้อมทั้งได้รับสิทธิและสวัสดิการที่เหมาะสม

ประการต่อมา แนวคิด CCW ช่วยให้เรารื้อคำถามกับประสบการณ์ของทายาทรุ่นที่ 2 ในบริบทของการเป็นลูกผสมทางวัฒนธรรม การมีข้อจำกัดหลากหลายมิติในรัฐไทยแต่สามารถเข้าสู่การศึกษาระดับสูงได้ หากแต่สถาบันการศึกษาเหล่านั้นยังไม่ได้คำนึงถึงพวกเขาเท่าที่ควร กล่าวคือ ยังมุ่งจัดการศึกษาเพื่อคนกลุ่มหลักของสังคม (ไทย) ผ่านเนื้อหา หลักสูตร (ทางการและแฝง) และกิจกรรม (เพื่อพัฒนาผู้เรียนและส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม) อีกทั้งยังไม่มีระบบที่เป็นมาตรฐานในการช่วยเหลือเรื่องสถานะทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการเข้ามาศึกษา เช่น การเข้าถึงทุน (ให้เปล่าและ กยศ.) การเดินทางออกนอกจังหวัดและนอกประเทศ การรักษาพยาบาลนอกพื้นที่ การทำงานนอก

เวลา หรือการวางแผนเพื่อเข้าสู่อาชีพตามคุณวุฒิที่ได้ ดังนั้นการนำแนวคิดนี้มาใช้จึงมีคุณูปการในการชี้ให้เห็นบทบาทของสถาบันการศึกษาในการช่วยหนุนเสริมให้ทายาทรุ่นที่ 2 สามารถปรับตัวและคงอยู่ในการศึกษาจนสำเร็จได้ในอนาคต อย่างไรก็ตามควรระมัดระวังว่าความสำเร็จทางการศึกษาอาจทำให้พวกเขามีแนวโน้มในการใช้ทุนด้านการต่อต้านทำทนายระดับอ่อนหรือยึดหยุ่นเพิ่มมากขึ้น ในสถาบันการศึกษา ซึ่งจะทำให้มีข้อจำกัดในการมองเห็นปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคมและการศึกษาที่สัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และอุดมการณ์ชาตินิยมของรัฐ จากการวิจัยพบว่า กรณีศึกษากำลังพยายามปรับตัวเพื่อเข้าสู่สนามการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรมนี้อย่างเร็วที่สุด เช่น ในมายาคติการเรียนในระดับสูงคือหนทางสู่ความสำเร็จ การเรียนในระดับสูงจะทำให้สังคมยอมรับมากขึ้น ในขณะที่ทุนด้านความมั่งคั่งมั่งคั่งปรารถนาทำหน้าที่เสมือนแรงผลักดันสำคัญ ซึ่งการที่ทายาทรุ่นที่ 2 แสดงให้เห็นทุนด้านนี้ในระดับสูงอาจส่งผลให้ไม่ได้สนใจที่จะพัฒนาทุนด้านการต่อต้านทำทนายที่มุ่งไปสู่การเปลี่ยนแปลง ดังนั้นการส่งเสริมให้ทายาทรุ่นที่ 2 ในสถาบันการศึกษาพัฒนาแนวทางที่มุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจะช่วยให้พวกเขาเข้าใจปัญหาเชิงโครงสร้างอย่างรอบด้านมากขึ้น ประการสุดท้าย สถาบันการศึกษาในอนาคตควรนำไปสู่การชี้ให้เห็นปัญหาการศึกษาในระบบทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ในระดับโลกที่ได้ผลักดันให้การศึกษากลายเป็นกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นการลงทุนส่วนตัวเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม เพื่อให้มีขีดความสามารถในการแข่งขันในตลาดแรงงานที่มากขึ้นเท่านั้น ไม่ใช่สวัสดิการหรือการลงทุนทางสังคมเพื่อพัฒนาปัจเจกบุคคลพร้อมกับสังคมส่วนรวม จึงควรเพิ่มเป้าหมายของการศึกษาเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสังคมด้วย เช่น แนวคิดประชาธิปไตย การเป็นพลเมืองโลก พหุวัฒนธรรมนิยม ความยุติธรรมทางสังคม และสิทธิมนุษยชน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ในส่วนของบริษัทที่ได้นำไปสู่การพัฒนางานวิจัยในอนาคต ประการแรก จากข้อเสนอแนะของแนวคิดการปรับตัวจากประสบการณ์ที่หลากหลายและยึดหยุ่นมากขึ้น (Segmented Assimilation/Selective Acculturation) ที่ทำให้เห็นว่าการปรับตัวของทายาทรุ่นที่ 2 เข้าสู่วัฒนธรรมกระแสหลักของไทยกลายเป็นเพียงทางเลือกเท่านั้น แต่นั่นไม่ได้หมายความว่าทุนทางวัฒนธรรมกระแสหลักจะหมดความสำคัญลงไป ดังนั้นการศึกษาในอนาคตควรมีการสำรวจปฏิสัมพันธ์ระหว่างทุนกระแสหลักและทุนกระแสรอง ผ่านประสบการณ์และกลยุทธ์ในการปรับตัวของกลุ่มทายาทรุ่นที่ 2 ประการต่อมา การนำแนวคิด CCW มาใช้ควรออกแบบการเก็บรวบรวมข้อมูลที่จะเอื้อให้กรณีศึกษาสามารถกล่าวถึงทุนในด้านต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจนและละเอียดมากขึ้น ดังจะเห็นว่าการวิจัยครั้งนี้ยังขาดข้อมูลในการวิเคราะห์ทุนด้านภาษาและด้านสังคม ทำให้การวิเคราะห์ผลโดยภาพรวมยังไม่สมบูรณ์เท่าที่ควร นอกจากนี้ยังสามารถขยายการวิเคราะห์ไปสู่มิติอื่น ๆ ได้ เช่น เพศสภาพที่กำหนดบทบาททางเพศในแต่ละวัฒนธรรม นอกจากนี้การเลือกกรณีศึกษาที่มาจากสถาบันที่หลากหลายในงานวิจัยนี้ ในแง่หนึ่งอาจทำให้มีข้อจำกัดหากต้องการนำผลการวิจัยไปใช้เพื่อปรับปรุงการจัดการศึกษาและพัฒนาผู้เรียนภายในสถาบัน เนื่องจากแม้ว่าจะตั้งอยู่ในจังหวัดเดียวกัน แต่ละสถาบันก็มีบริบทที่แตกต่างกันไป เช่น พันธกิจ (ตามการแบ่งของกระทรวงอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม) ขนาด และชื่อเสียง ซึ่งจะสะท้อนวิธีการคัดเลือก สภาพการแข่งขันภายใน สภาพสังคมของนักศึกษา ไปจนถึงระบบการดูแลและการจัดสรรทรัพยากร ดังนั้นในการวิจัยครั้งต่อไปอาจเลือกศึกษาในกลุ่มที่มาจากสถาบันการศึกษาเดียวกัน หรือสาขาวิชาเดียวกันและใช้จำนวนกรณีศึกษาที่เพิ่มขึ้นเพื่อให้ได้ข้อมูลที่กว้างแต่เฉพาะเจาะจงมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- โกสุมภ์ สายจันทร์. (2554). *บทสังเคราะห์ชุดโครงการวิจัยเรื่องสถานะและปัญหาของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า* (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ขวัญชีวัน บัวแดง. (2554ก). *โครงการการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า* (รายงานการวิจัย). เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ขวัญชีวัน บัวแดง. (2554ข). ทายาทของแรงงานย้ายถิ่นจากพม่า การศึกษาและอัตลักษณ์ข้ามชาติ. ใน มูลินนิธิเพื่อนไร้พรมแดน (บ.ก.), *พลเมืองในโลกไร้พรมแดน* (น. 124-155). กรุงเทพฯ: โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตแรงงานข้ามชาติและผู้มีปัญหาด้านสถานะบุคคล และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ.
- จารุวรรณ ไพศาลธรรม. (2559). *แนวทางการจัดการศึกษาของบุตรหลานแรงงานข้ามชาติ (ไทใหญ่) ในเมืองเชียงใหม่*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชรินทร์ มั่งคั่ง และคณะ. (2558). *การสร้างความเข้มแข็งทางอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของนักเรียนไทใหญ่ผ่านแหล่งเรียนรู้ชุมชนในพื้นที่ภาคเหนือของไทย* (รายงานการวิจัย). เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นงเยาว์ เนาวรัตน์ (บ.ก.). (2559). *ย้อนคิด 1 ทศวรรษ เด็กไทใหญ่ในโรงเรียน*. เชียงใหม่: ศูนย์พัฒนาธรรมชาติและนโยบายการศึกษา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นงเยาว์ เนาวรัตน์ และคณะ. (2555). *ประชากรสังคมและสิทธิทางการศึกษาสำหรับเด็กไร้รัฐ* (รายงานการวิจัย). เชียงใหม่: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นงเยาว์ เนาวรัตน์ และชญาณิศวรร ยัมสวัสดิ์. (2560). *สิทธิไร้ตัวตน: การศึกษาของเด็กข้ามชาติไทใหญ่ในโรงเรียนไทย จังหวัดเชียงใหม่* (รายงานการวิจัย). เชียงใหม่: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บุบผา อนันต์สุชาติกุล. (2554). *รูปแบบและการจัดการศึกษาสำหรับทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า* (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- วิจิตร ประพงษ์. (2563). *ตลาดนี้ใครครอง: การต่อรองพื้นที่สิทธิในตลาดของผู้ค้าแร่ไทใหญ่*. ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บ.ก.), *จุดตัดของเรื่อง 'ต้องห้าม' ในพื้นที่ความรู้* (น. 41- 99). เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สมคิด แสงจันทร์. (2560). *แรงงานพม่าและวัฒนธรรมวัยรุ่นของกลุ่มคนหนุ่มไต ในจังหวัดเชียงใหม่*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สมชาย ปรีชาศิลปกุล. (2554). *ความพลเมืองแบบลื่นไหลในยุคโลกาภิวัตน์ (Flexible Citizenship for a Global Society)*. ใน มูลินนิธิเพื่อนไร้พรมแดน (บ.ก.), *พลเมืองในโลกไร้พรมแดน* (น. 40-69). กรุงเทพฯ: โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตแรงงานข้ามชาติและผู้มีปัญหาด้านสถานะบุคคล และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ.
- สำนักงานแรงงานจังหวัดเชียงใหม่. (2562). *สถานการณ์และดัชนีชี้วัดภาวะแรงงานจังหวัดเชียงใหม่ ไตรมาส 1 ปี 2562 (เดือนมกราคม - มีนาคม)*. สืบค้น 3 พฤษภาคม 2563, จาก https://chiangmai.mol.go.th/wp-content/uploads/sites/18/2019/11/sthaankaarnaerngngaan_cchanghwadechiinyngaihnm_1-62.pdf.
- อัมพร จิรัฐติกร. (2558). *พื้นที่สาธารณะข้ามชาติ การเมืองเรื่องพื้นที่ของแรงงานอพยพไทใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่*. เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อานันท์ กาญจนพันธุ์ และชัยพงษ์ สำเนียง. (2557). *แรงงานข้ามชาติ อัตลักษณ์และสิทธิความเป็นพลเมือง*.

เชียงใหม่: แผนงานเสริมสร้างนโยบายสาธารณะที่ดี และสถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

Crul, M., & Vermeulen, H. (2003). The Second Generation in Europe. *International Migration Review*, 37(4), 965- 986.

Moeller, M., & Bielfeldt, D. (2011). Shaping Perceptions: Integrating Community Cultural Wealth Theory into Teacher Education. *Journal of Applied Learning in Higher Education*, 3, 81-96.

Nawarat, N. (2018). Education Obstacles and Family Separation for Children of Migrant Workers in Thailand: A case from Chiang Mai. *Asia Pacific Journal of Education*, 38(4), 488-500, <https://doi:10.1080/02188791.2018.1530191>.

Portes A., & Rumbaut, R. (2005). Introduction: The Second Generation and the Children of Immigrants Longitudinal Study. *Ethnic and Racial Studies*, 28(6), 983-999.

Portes, A (Ed.). (1996). *The New Second Generation*. New York: Russell Sage Foundation.

Samuelson, C., & Litzler, E. (2016). Community Cultural Wealth: An Assets-Based Approach to Persistence of Engineering Students of Color. *Journal of Engineering Education*, 105(1), 93-117.

Waters, M., Tran, V., Kasinitz, P., & Mollenkopf, J. (2010). Segmented Assimilation Revisited: Types of Acculturation and Socioeconomic Mobility in Young Adulthood. *Ethnic and Racial Studies*, 33(7), 1168-1193.

Xie, Y., & Greenman, E. (2005). *Segmented Assimilation Theory: A Reformulation and Empirical Test* (Report 05-581 August 2005), USA: Population Studies Center, University of Michigan.

Yosso, T. (2005). Whose Culture has Capital? A Critical Race Theory Discussion of Community Cultural Wealth. *Race Ethnicity and Education*, 8(1), 69-91.